

De Rijstbouw in Balantak (Oostarm van Celebes)

door

Dr. A. C. KRUYT.

Tegenover den Banggai-archipel ligt op den Oostarm van Celebes het landschap Balantak. Het neemt de zuidelijke helft in van den kop van het schiereiland, waarvan de noordelijke helft bewoond wordt door het Saloeanvolk, dat zich ook verder naar het Westen over dezen landarm verspreid heeft. De bewoners van den Banggai-archipel en die van Balantak hebben veel verkeer met elkaar gehad, en dit heeft volgens de mededeelingen der menschen altijd op vriendschappelijken voet plaats gevonden.

Het is hier niet de plaats na te gaan in hoeverre deze beide volken aan elkaar verwant zijn. Bij veel overeenkomst vertoonen ze veel verschil. Een groot verschil bestaat tusschen hen ten opzichte van den landbouw. Terwijl de Banggaiers zich voor het meerendeel nog houden aan het verbouwen van oebi en keladi, en rijst slechts hier en daar wordt geplant in oorden waar de Islam vasten voet heeft gekregen, beoefent het volk van Balantak in zijn geheel den rijstbouw.

Dat deze menschen zich eertijds ook met knolvruchten hebben gevoed, is zeer waarschijnlijk, maar thans is de rijst als hoofdvoedsel algemeen aanvaard. Deze cultuurovergang moet al lang geleden hebben plaats gehad, want alle herinnering aan vroegere toestanden in dit opzicht zijn verdwenen. Een reden voor dit verschil mag gelegen zijn in de omstandigheid, dat de Balantakkers minder conservatief zijn dan de Banggaiers. Dit komt ook uit in het overgaan tot het Christendom van beide volken: de eersten

hebben den nieuwen godsdienst algemeener en grondiger aanvaard dan de laatsten.

Zulke veranderingen in het leven van animistische volken als het aanvaarden van den rijstbouw, zijn alleen mogelijk onder zekeren druk van boven. Deze druk is vermoedelijk uitgeoefend door de vorsten van Baolemo aan de noordkust van dezen landarm. Deze vorsten moeten vreemdelingen zijn geweest, die de rijst op het schiereiland hebben gebracht, vermoedelijk via den Banggaiarchipel. We stellen ons dan voor, dat zij, nadat ze het Saloean- en het Balantakvolk aan zich hadden onderworpen, hen ook gedwongen hebben rijst te verbouwen. Toen de vorsten van Banggai door invloed van Ternate invloedrijker waren geworden, is in de tweede helft van de achttiende eeuw door de vereende krachten van Banggai, Ternate en Gorontalo het rijk van Boalemo verwoest. De invloed van de vorsten van Banggai op hun onderdanen is steeds gering geweest (zie „De vorsten van Banggai”, *Koloniaal Tijdschrift*, 1931).

De Balantakkers hadden met de Banggaiers gemeen dat ze zeer verspreid over het land woonden. Dorpen in onzen zin kende men niet. Het dorp was de woonplaats van het Hoofd, *tonggol*; hier stonden dan 3 of 4 huizen bij elkaar, en naar den naam van deze plek werd de heele omgeving genoemd. Ieder voelde zich lid van zulk een dorpsgemeenschap, en dit saamhoorigheidsgevoel kwam vooral aan den dag, wanneer het clanfeest *soemawi* werd gevierd. Het grondbezit van elke dorpsgemeenschap was wel bekend: de grenzen werden aangegeven door bergen, heuvels, beken. Binnen dit gebied had ieder lid van de clan het recht boschgrond te ontginnen. Deze grond werd dan geacht te zijn van den ontginner en zijne familie. Wil iemand van een andere familie uit hetzelfde dorp een akker op dien grond aanleggen, dan moet hij dit aan den ontginner vragen, en daarvoor geeft hij als huur een deel van de opbrengst, van elke 500 bossen 20. Dit heet *monsoi*. Op den langen duur echter, wanneer de familie van den ontginner den grond al tal van jaren gebruikt heeft, wordt hij weer gerekend te behooren tot het dorpsbezit, waarop ook anderen

hun akkers kunnen aanleggen zonder daarvoor een recht te betalen. De ontginner „heeft er zijn zweet al van gegeven”, zegt men; d. i. de moeite van het ontginnen is allang beloond. Er moeten wel eens geschillen zijn gerezen, wanneer iemand zijn recht op den grond langer wilde handhaven dan door de anderen voor billijk werd gehouden. De *tonggol* had in zulke gevallen te beslissen. Op gronden die hij niet zelf heeft ontgonnen, heeft iemand alleen recht, zoolang hij die gebruikt.

Wil iemand uit een andere dorpsgemeenschap hier komen tuinen, dan heeft hij dit alleen aan het Hoofd, *tonggol*, te vragen. Rechten betaalt hij niet, maar vooral van zoo'n vreemdeling wordt verwacht, dat hij in vriendschap met zijn bureu leeft, en meehelpt bij arbeid van algemeenen aard.

Van het schenken van een stuk land als bruidschat voor het huwelijk van zijn zoon, of van het verkoopen ervan, zooals dit op den Banggai-archipel gebruikelijk was, weet men in Balantak niet: de grond blijft van de dorpsgemeenschap, en kan niet worden vervreemd.

Allen weten dat de rijst uit het Zuiden is aangevoerd, via Banggai; men richt zich daarom steeds naar het Zuiden als men de rijstgeesten aanroept. De rijst heet *pae*; jobs-tranen (*Coix agrestis*) is *koroeron*; gierst (*Setaria italica*) *parojan*. Oebi (*oewi*) en keladi (*omboelon*) worden ook geplant. Sawahs heeft men nooit gekend. Deze zijn pas aangelegd na de komst van het Gouvernement.

Het sterrenbeeld waarnaar men zich in Balantak richt voor het openen der akkers, is de gordel van Orion, *mian motoloe* „de drie menschen”. Het Zevengesternte draagt den naam van *mian badaa* „de vele menschen”, en Sirius heet *pakawai*. Het is echter de gordel van Orion, waarop acht geslagen wordt. Als deze 's avonds om een uur of zeven midden in den hemel staat, wordt met het akkerwerk begonnen. Wacht men er langer mee, dan zal de rijst niet gelukken. Eenig verhaal, dat sterren vroeger menschen zouden zijn geweest, heb ik niet gevonden.

Langen tijd van te voren heeft men voor zichzelf bepaald waar men zijn akker zal aanleggen. Zal men nu daarmee

beginnen, dan brengt men eerst een offer van sirih-pinang in huis aan den stamvader der familie. Deze heet op den Banggai-archipel *pilogot*, in Balantak noemt men hem *pololo'*. Men roept den stamvader aan (Lamala : *moliwaa*, Balantak : *moroboe*¹⁾), en verzoekt hem wel over hem (den aanroeper) te waken, opdat de rijstgeest, *boerake'na pae*²⁾ „rijstgeest” hem niet ziek zal maken.

Men beweert, dat *boerake'na pae* uit een gezin bestaat : man, vrouw en kinderen; maar men weet niet hoe ze er uit zien. Aan deze rijstgoden en de geesten, die aangeduid worden met den naam van *din* (*djin*), worden nooit varkens geofferd, want men beweert, dat ze Mohammedaan zijn. Men slacht op den dag vóór het planten van de rijst een hoen voor *boerake'na pae*, anderen doen het erna; uit de gesteldheid der ingewanden van den vogel tracht men op te maken, of de rijst zal lukken. Wanneer de voorspelling ongunstig uitvalt, slacht men een ander hoen en men gaat hiermee voort, tot men er een gedood heeft, welks ingewanden beter beloven. Dit heet *mosilolowai boerake'* (bij Dr. Kaudern wordt dit *batoenoe* genoemd; dit woord heeft echter de algemeene beteekenis van „roosteren”); het doel ervan is, opdat de *boerake'na pae* geen aanspraken op de diensten of de vereering der menschen zal maken, voordat het gewas vrucht draagt. Voordat men zal gaan planten, wordt een offertafeltje op den akker opgericht, dat den naam draagt van *pino'oenan* (Dr. Kaudern schrijft *tipoe oenian*; dit is

¹⁾ Balantak wordt verdeeld in een westelijk deel, Lamala, en een oostelijk deel, Balantak of Pokobondolong. De lieden van Lamala noemen zichzelf ook : kami, mian Balantak. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, bestaat ten opzichte van de taal alleen verschil in enkele woorden. Waar Balantak genoemd wordt naast Lamala, is er het oostelijk deel mee bedoeld. Op zichzelf gebruikt, wordt er het heele landschap mee aangeduid.

²⁾ In Balantak wordt de naam *boerake* gebruikt voor een categorie van geesten, die op de akkers, aan het zeestrand, in de boomen, op de bergen wonen. Zoo zegt men, dat op den berg Tompotika een machtige *boerake* woont. Bij het aan de mian Balantak verwante Saloean-volk is *boehake* een algemeene naam voor geesten, die o.m. in priesters varen. Bij de Bare'e sprekers zijn *woerake* luchtgeesten, die de priesteressen helpen bij hun pogingen om levenskracht voor zieken van den hemelheer te halen.

niet juist). Daarop heet *boerake'na pae* te wonen om op de rijst te passen.

Men is bang voor den rijstgeest, want hij is er spoedig bij om iemand ziek te maken. Wanneer iets, hoe weinig ook, van de te velde staande rijst verbrandt, wordt hij heel boos. Zoo ook als men in boosheid op boomstronken of stammen hakt. De *boerake'na pae* houden er slaven op na, die *tapoeare* heeten. Deze worden in ernstige gevallen door den rijstgod op den overtreder afgezonden om hem te doden. Deze *tapoeare* worden niet vereerd, zooals Kaudern meedeelt in *I Celebes obylder* II, hfdst. II (het bericht aldaar, dat de *tapoeare* op de rijstgodin Lise in Onda'e zou lijken, doet vermoeden, dat deze *tapoeare* hier met *boerake'na pae* zijn verwisseld; een vroeger door mij uitgesproken vermoeden dat de *Tampoeare* van Kaudern voor *Toempoeare* „eigenaar van de rijst” zou staan, is gebleken niet juist te zijn).

Als de rijstgeest boos geworden is, moet hij weer verzoend worden met een offer, dat den naam draagt van *tambo*. Maar ook om allerlei kleine nalatigheden tenopzichte van de akkergebruiken raken deze geesten uit hun humeur, en maken de menschen ziek. Daarom voelt men zich altijd angstig tegenover hen en roept de hulp van den beschermgeest der familie in om zich te vrijwaren tegen hun onzichtbare aanvallen.

Nadat die hulp is ingeroepen, begeeft de landman zich opweg naar den grond, dien hij zal bewerken. Hij heeft de ooren met bladeren toegestopt, want hij mag geen kreten van vogels hooren; hij zou in dat geval naar huis terug moeten gaan. Dit doet hij ook, als hij onderweg een doode muis, een dooden vogel of eenig ander dood dier ziet liggen; of wanneer een boom gevallen is over het pad, dat hij volgt. Thuisgekomen slacht hij een hoen voor den stamvader der familie, en biedt hem *sirih-pinang* aan, opdat hij de zaak in orde make bij de *boerake'na pae*, en er geen onheil voor de menschen uit voortkome. Dit offeren om eenig onheil af te wenden draagt den naam van *manga-waoewaoe*, wat eenvoudig „doen, maken” beteekent. Den volgenden morgen gaat men dan weer zijn geluk beproeven.

Is het een gezelschap van huisvaders, die afgesproken hebben gezamenlijk hun akkers te gaan „openen”, dan wordt allereerst het terrein verdeeld, en geeft men teekens in boomen tot hoe ver ieders akker zal gaan. Bij zulk een gezelschap wordt echter geen voorganger gekozen, zooals in vele streken van Celebes wordt gedaan; maar het werk wordt onderling geregeld en verdeeld. Zijn de stukken, die elk voor zich zal bewerken, aangewezen, dan gaat ieder een plek op zijn terrein van onkruid en klein hout ontdoen. Bij dit eerste bewerken van den grond wordt niet op teekenen gelet; alleen als men er een ineengestrengelde liaan op aantreft, heeft dit een beteekenis: is de lus, die de slingerplant gevormd heeft, rond, dan wil dit zeggen, dat de akker veel rijst zal opbrengen; is de lus echter ingedrukt, dan is het een teken, dat de landman, die er een akker wil maken, spoedig zal sterven, als hij niet een ander terrein daarvoor neemt.

Eerst wanneer hij van dit „openen” van den akker is thuisgekomen, haalt de landbouwer de proppen uit de ooren. Den volgenden dag wordt besteed aan het bijebrengen van het noodige voedsel om de komende dagen ongestoord te kunnen besteden aan het verder bewerken van den grond.

De vogel aan wiens geluid de meeste waarde wordt gehecht, is de *dee* (Poso: *tekateka*, *Phoenicophaeus calyrorinchus*); als deze zijn e, e, e, e! in staccato uitstoot, heeft dit een ongunstige beteekenis. Laat hij ke, ke, ke! hooren, dan kan men gerust zijn. Is het akkerwerk verder gevorderd, dan wordt ook geluisterd naar de kreten van den uil, *koang*. Het gunstigste teken, dat deze kan geven is, wanneer hij zijn geroep 5 × rechts en 3 × links laat hooren: men mag dan op een rijken oogst rekenen! Blijft de vogel maar doorroepen, dan is dit heel ongunstig. Het kan beduiden, dat de eigenaar van den akker moet sterven gedurende het loopende jaar. Men tracht dan de ongunstige uitwerking der kreten ongedaan te maken door offeren (*mangawaoewaoe*) aan den stamvader in de woning, opdat hij zijn kracht zal verdubbelen om den bedreigde te beschermen.

Ongunstige vogelkreten, waaruit zich eenig kwaad voor den mensch ontwikkelt, zijn *mambara* „onheilaanbrengend”. Behalve het pas genoemde *mangawaoewaoe*, doodt men ook wel eens een hond, opdat het dreigende kwaad (*mambara*) niet den mensch maar den hond treffe, zooals men het uitdrukt. De hond moet het kwaad krachteloos maken. Dit dooden van den hond heet *mompepas*.

Is men gereed met het wieden en het hakken van onkruid en struikgewas (deze werkzaamheid heet *soemapar*), dan gaat men over tot het vellen der boomen, *mantara'i*. Hierbij wordt niets bijzonders in acht genomen. Het kan echter gebeuren, dat men aan een woudreus 2, 3 dagen hakt, en dat hij nog niet vallen wil. Dan denkt men: Er is zeker iets met dien boom; misschien heeft hij wel een eigenaar (woont er een geest in). Thuisgekomen spreekt de landman dan weer den stamvader (*pololo'*) toe (*moliwaa*), en roept zijn tusschenkomst in om dien eigenaar te bewegen heen te gaan, of om weg te nemen wat den boom in zijn val belemmert. Dan kan het niet missen of den volgenden dag zal hij vallen. Zooals misschien bij alle Indonesische volken, hebben ook de bewoners van Balantak het meest ontzag voor waringinboomen (*tamparang*). De geest, die daarin woont, noemt men *sangke*. Ook in groote boomen, waaraan veel orchideeën gehecht zijn, houden ze hun verblijf. Vooral kinderen moeten voor deze geesten op hun hoede zijn, want zij worden licht ziek door den invloed dezer onzichtbare wezens. Toch hakt men zulke boomen ook om.

Om het hout spoedig te doen drogen, worden de takken eraf en in stukken gehouwen; dit werk heet *monsoso*. Voordat men ertoe overgaat het hout te verbranden (*monsoeap*), wordt eerst weer de stamvader in de woning toegesproken (*moliwaa*) om zijn tusschenkomst te vragen om te maken, dat het vuur het hout goed vertere. Het vuur waarmee het hout wordt aangestoken, moet nieuw gemaakt zijn. Dit doet men tegenwoordig met vuursteen en een stukje staal, waarbij de vonk wordt opgevangen door een stukje zwam van den arenboom. Deze vuurslag heet *kaloeli*. Heeft men hierover niet te beschikken, dan slaat

men vuur met een scherf van een aarden kom en een stuk droge bamboe (*lambangan*, *Bambusa longinodes*). Zoo'n vuurslag heet *lean* (naar het aardewerk, dat denzelfden naam draagt). De vuurzaag kent men ook: een lat droge bamboe wordt snel heen en weer gestreken door een gleuf in een stuk bamboe; op deze wijze vuurmaken heet *mongkokor*. Tenslotte maakt men ook nog vuur door boren, *momiol*; de boor, zoowel als de plank waarop de boor heen en weer wordt gedraaid, zijn van *saro*-hout.

De laatste werkzaamheid op den akker, voordat men tot planten kan overgaan, is het *roemakat*; dan worden de takken, die niet door het vuur zijn verteerd, op hoopjes bij elkaar gelegd, en deze worden verbrand. Is de grond schoon, dan wordt de dag bepaald, waarop de rijst zal worden geplant.

Boven is reeds medegedeeld, dat aan Boerake'na pae, de rijstgeesten, wordt geofferd, en een offertafeltje voor hen wordt opgericht. De ingewanden van het hoen, dat bij deze gelegenheid wordt geslacht, worden onderzocht (*momile kompona manoe*). Een heel gunstig teeken is, wanneer een darm wordt opgemerkt, die zich in een scherp hoek ombuigt. Men maakt uit de ligging der ingewanden ook op, of het den eigenaar van den akker en diens gezin in dat jaar goed of slecht zal gaan. Heeft het hoen niet gunstig voorspeld, dan neemt men een ander en dit wordt zoo noodig tot driemaal toe herhaald; meer vermogende lieden dooden nog meer hoenders. De ingewanden worden na het onderzoek weggeworpen, en het hoen wordt gegeten.

In den vroegen morgen nu van den dag, waarop de rijst geplant zal worden, gaat de eigenaar van het veld of diens vrouw met toegestopte ooren naar het offertafeltje (*pino'oenan*) op den akker. Daar spreekt hij Boerake'na pae toe (*moliwaa*), en verzoekt den geest op het offertafeltje te komen wonen. Voordat hij dit verzoek uit, telt hij van 1 tot 9, dan van 1 tot 6 en tenslotte van 1 tot 3. In alle stilte steekt hij vervolgens 3 of 6 gaten in den grond om de offerstelling heen, en doet daarin zaad; hij behoeft

daarbij niet de oogen te sluiten. Na deze plechtigheid keert hij weer in huis terug, en als het helder dag is geworden, gaan mannen en vrouwen het veld beplanten: de mannen steken met hun pootstokken (*potoedak*) de gaten in den grond (*montoedak*), en de vrouwen komen achter hen aan, in elk gat eenige korrels rijst stortende (*mongoeoe*). Het zaad heet *pae loempane* d.i. getreden rijst, want de korrels zijn met de voeten van de helmen getreden, of beter nog: gewreven. In elke draagmand (*basoeng*) met zaad zijn een sirihvrucht en een pinangnoot gelegd. Bij het uitdeelen van het zaad aan de vrouwen, die het in de gaten storten, wordt niets in acht genomen.

Zoolang het zaad nog niet is opgekomen, mag geen vleesch van den gemsbuffel (*baloelang*) in het veld gebracht worden. Zelfs iemand die op een andere plaats van dit vleesch gegeten heeft, moet van den akker wegblijven (evenals het Saloean-volk zijn ook de Balantakkers gewend om er levende gemsbuffels — Anoa — op na te houden).

Sommigen maken een omheining om het veld (*mambala*), anderen doen dit niet. Het wieden van den grond tusschen de rijstplanten heet *roemaoe*.

Bij al deze werkzaamheden wordt acht geslagen op de dagen van de maand (maandagen), want men moet oppassen geen akkerwerk te doen op dagen die voor de familie verboden zijn. De namen der dagen (nachten) zijn: *gora'ion*, *kopindoeana*, *torotoloena*, *taraparapaatna*, *pirili-ma'na*, *toronomna*, *piripitoe'na*, *parawaloe'na*, *pirisio'na*, *piripompoelo'na*, *kama'asana*, *timoemoen*, *malai*, *toposoeoer*, *toemba*, *warani* (volle maan), *kobinsiran*, *katoembe*, *kasoa*, *toemangara*, *olot*, *koemoto*, *kolioe*, *ola*, *mantatar*, *toe'or*, *ole mola*, *poso*, *lalom*, *lalom*, twee donkere manen.

Zooals gewoonlijk bij de volken op Celebes worden de dagen van de eerste helft der maand geteld; de klinker van het rangschikkende voorvoegsel wijzigt zich naar den klinker van het telwoord.

Van deze dagen zijn niet een aantal vastgesteld als verboden tijden, omdat de naam van den dag of een eigenaardigheid van den stand der maan daartoe aanleiding

geeft, maar voor elk gezin zijn de dagen, waarop men niet op den akker mag werken, verschillend. Dit zijn namelijk de dagen, waarop de vader, de moeder, een kind uit dat gezin zijn gestorven. Stoorde men zich niet hieraan, dan zou het gewas door varkens of muizen verwoest worden. Het verband tusschen de dooden en hun verschijningsvormen (muizen, varkens) is hier heel duidelijk. Men zegt dan ook ronduit, dat muizen de zielen der afgestorvenen zijn. Ze worden gezonden door den aardgeest, *tombolo tano*. Men spreidt dan aan den kant van den akker een pisangblad, waarop gekookte rijst en kippenvleesch worden gelegd, en daarbij wordt de aardgeest aangeroepen (*moliwaa*) om hem te vragen de muizen terug te roepen. Overigens helpt men zichzelf door overal op den akker vallen en strikken op te stellen.

Als men last heeft van rijstvogels (*pereet*), mag men die niet verjagen, want dan zouden er nog veel meer komen; maar men plant overal in het veld lijnstokken om er zooveel mogelijk te vangen.

Wanneer er ziekte in het gewas is, is het gewone middel ertegen, dat men van de bladeren van een aantal planten een bos maakt. Deze steekt men aan, en met dien walmenden ruiker loopt men tusschen de planten door, in de hoop hiermee de ziekte te verdrijven. Na afloop van dit berooken van het gewas, mag niemand, zelfs de eigenaar niet, gedurende drie dagen op den akker komen. Wanneer bijvoorbeeld een groot deel van het geplante niet opkomt, vraagt men zich af, wat de reden daarvan kan wezen; dan laat men een priester (*bolian*) komen, die door wichelen, *mo-moelos*, heeft uit te maken, wat de oorzaak van dit ongeluk is. De priester komt, legt de handen op elkaar, blaast er tusschen, wrijft ze over elkaar. Hierbij murmelt hij, en vraagt aan de rijstgeesten (*boerake'na pae*), of zij het soms zijn, die het zaad hebben verhinderd op te komen. Dan zet hij de span van de rechterhand op den linkerarm uit: de vingertoppen van beide middelvingers worden precies op elkaar gelegd, en dan meet hij naar boven: driemaal zet hij de span uit, en meet dan weer terug; reikt bij de tweede

span terug de top van den middelvinger totaan den wortel van de hand, dan is het antwoord ontkennend; reikt hij er overheen, dan is het bevestigend. In het eerste geval gaat de priester voort met zijn onderzoek en vraagt of de dooden de oorzaak zijn; of anders de aardgeest. Heeft men zekerheid hieromtrent gekregen, dan wordt weer aan den stamvader in huis geofferd (*mangawaoewaoe*). Dezen wordt verzocht de rijstgoden en allerlei geesten (*din*) bijeen te roepen en hen te smeecken den groei van het gewas niets in den weg te leggen. Als het orakel heeft uitgewezen, dat het inderdaad de *boerake'na pae* zijn, die het kwaad hebben veroorzaakt, dan gebeurt het wel, dat een rijstgeest zich in den priester manifesteert en een geit als offer vraagt; hij zegt er dan nog bij van welke kleur het dier moet zijn.

Leek het gevaar voor mislukking heel groot, dan stak men in den ouden tijd wel eens over naar Banggai om van Boneaka, een der *balakat*, heilige plekken, water te halen om daarmee het gewas te besprenkelen (Zie „De vorsten van Banggai”, *Koloniaal Tijdschrift*, 1931). De vorst van Banggai had zelf niets uitstaan met den landbouw der Balantakkers. Men vroeg hem nimmer om medicijn of een zegen voor het gewas. Ook gaf hij nooit rijst aan het gezantschap, als men hem de belasting, *roeroe*, kwam brengen, zooals sommige vorsten op Celebes wel doen; zulke rijst wordt dan met het zaad gemengd om dit levenskrachtiger te maken.

Mislukt de rijst, dan wordt dit aangemerkt als een bewijs, dat men de *boerake'na pae* op de eene of andere wijze ver-toornd heeft. Men belooft hun dan een zoenoffer (*tambo*) te slachten. Op een geschikt oogenblik, nog voordat men met den nieuwen akker een aanvang maakt, slacht men een geit en een aantal hoenders voor hen.

Wanneer de rijst rijp is, wordt de dag bepaald, dat met het snijden een aanvang zal worden gemaakt. In den vroegen morgen van dien dag, om een uur of 4, als alles in de natuur nog doodstil is, gaat de huisvrouw het veld in, en snijdt op een willekeurig punt drie aren af. Deze legt ze op een boomtrunk, en dekt ze met een boomblad toe. Dit

werk heet *mongolo'i* „beginnen”; de drie aren dragen den naam van *pongolo'* „het begin”. Hierop keert ze naar de tuinhut terug.

Als het dag geworden is, gaan allen die daartoe aangewezen zijn of er zich voor hebben aangeboden, oogsten. Men begint met de rijst langs de kanten te snijden, voortdurend van rechts naar links gaande, en zich steeds dieper den akker in begevende. Elk van de oogstenden heeft een mandje (*kelenoen*) om het middel hangen. In de *kelenoen* van de leidster van den oogst bevindt zich een klein pakje met oogstmedicijn, dat *botoer* heet. In deze mandjes leggen de snijdende vrouwen de aren, die geen steel hebben, en die dus niet tot bossen kan worden samengebonden; zulke aren heeten *roentoep*.

Het mesje waarmee de aren gesneden worden heet *kala-pini*; het heeft dezelfde gedaante als dat wat in Poso en in de meeste andere streken van Midden-Celebes in gebruik is. Degenen die helpen oogsten, krijgen als loon ieder twee groote bossen rijst, die den naam dragen van *timpa*, terwijl de andere bossen van gewone dikte *poeoet* heeten. Ieder bindt zelf de gesneden halmen tot bossen, en legt ze op open plekken, die gemaakt zijn door het stroo plat te trappen. De bossen liggen dus overal over het veld verspreid. Eerst als de heele akker is afgeoogst, worden de bossen samengebracht om ze te drogen. Is de rijst droog, dan stapelt men ze opeen; zoo'n stapel heet *dompo* (Bare'e: *dompoe* „groep, troep, kudde”).

Van het gebruiken van een oogsttaal weet men niet. Oogstliederen kent men evenmin.

Als ongeveer de helft van het veld is afgeoogst, gaat de eigenares van den akker allerlei bladeren, die als medicijn gelden, uit de wildernis bijeen zoeken; hiervan maakt ze een pak, waarin ook een steen is gesloten. Dit pak medicijnen heet evenals het reeds genoemde pakje in het mandje der leidster, *botoer*. Ze legt dit pak tusschen de drie stoelen, die het eerst om het offertafeltje (*pino'oenan*), de woonplaats van de *boerake'na pae*, geplant zijn; ze maakt die stoelen aan het tafeltje vast. Daarna richt ze naast die

stoelen een miniatuur huisje op; het staat op vier paaltjes, en er zijn twee vloertjes boven elkaar in aangebracht. Op elk der vloeren legt ze 4 kleine bossen rijst, en dan vraagt ze aan de rijstgeesten daar hun intrek te nemen.

Terzelfdertijd heeft men ook in de tuinhut of in het woonhuis (als de akker niet te ver van het dorp is verwijderd) 4 van die kleine bossen aan den wand opgehangen; deze hebben geen naam. Het laatst van alles worden de aren gesneden, die met het offertafeltje (*pino'oenan*) samengebonden zijn. Deze worden dan tot één bos samengevoegd met de 8 bosjes uit het *boerake*-huisje. Deze bos en de 4 kleine, die aan den wand der hut of woning hebben gehangen, worden in een mand (*kelenoen*) gelegd, en deze wordt aan een dakspar bevestigd, opdat de muizen er niet aan zullen komen, want het duurt nog enkele dagen, voordat het oogstfeest gevierd wordt en de rijst in de schuur kan worden opgeborgen. Voordat dit feest plaats heeft, mag niet van de nieuwe rijst worden gegeten.

Dit eerste van de twee oogstfeesten viert ieder gezin (soms vereenigen zich enkele daartoe) voor zichzelf; dit heet eenvoudig *mangkaan pae oe'oeroe* „nieuwe rijst eten”. Daartoe gaan de mannen uit het gezin er op uit om te visschen en te jagen, ten einde de noodige vleeschspijs voor den aan te richten maaltijd te verkrijgen. De vrouwen stampen van de nieuwe rijst; hierbij is ook de rijst, die het laatst gesneden is bij de *pino'oenan*. Bij dit werk worden geen bijzondere gewoonten in acht genomen. Bij het feest moet altijd een priester (*bolian*) tegenwoordig zijn, want hij slacht de hoenders om uit hun ingewanden op te maken wat de toekomst voor het gezin in zich bergt. De priester ook is het, die wanneer het eten gaar is, vier heel kleine pakjes rijst maakt; een ervan steekt hij tusschen de latten van den vloer; een tweede in het dak; een derde legt hij bij den haard, en het vierde doet hij in de mand (*kelenoen*), waarin de aren van de laatst gesneden drie stoelen. Men zegt dit te doen om te voorkomen, dat men ziek zal worden. Daarna maakt hij eten klaar op een pisangblad: rijst, vleesch en lever van hoen. Dit blad met eten plaatst hij op de plek, waar zich

de offerborden voor den stamvader van het gezin bevinden. Hij legt er nog een paar heel kleine bosjes rijst bij, en bindt er een levend hoen vast. Die plek is feestelijk versierd met bloemen en bladeren.

Dan spreekt de priester den stamvader en de geesten (*boerake, din*) toe (*moliwaa*), deelt hun het doel van de feestelijkheid mee, verzoekt hun het gezin blijvend te zegenen, en eindigt met: „Komt nu hier eten"! Hierna heeft de maaltijd plaats; maar voordat men toetast, smeert ieder zich een paar korrels rijst op den buik om te voorkomen, dat men van het nieuwe voedsel buikpijn zal krijgen (dit feest wordt door Dr. Kaudern in zijn boek *I Celebes obygd* der II, hfdst. 11, *mansai kelenoen* genoemd; geen van mijn zegslieden kende deze uitdrukking; waarschijnlijk is het groote oogstfeest *mansa'ei* met het eerste huiselijke feest verward).

Wanneer alle families uit dezelfde dorpsgemeenschap klaar zijn met hun huiselijk feest, heeft het groote oogstfeest plaats, waarbij aan *boerake'na pae* verlof wordt gegeven naar hun woonplaats terug te keeren; dit is „aan de overzijde der zee". Dit feest heet in het westelijk deel van dit landschap (Lamala) *mansa'ei*, in het Oosten *momoso'e'i*. In de uitvoering ervan bestaat ook eenig verschil. In Mantok, vanwaar ik de meeste inlichtingen heb, houdt elk gezin een bamboe kokertje gereed, dat met ontbolsterde rijst gevuld wordt, en dat versierd is met jong kokosblad. Zoo'n kokertje heet *bojo* (*wojo, wolo, bolo* zijn in de Celebes-talen veel voorkomende woorden voor „bamboe"). Deze kokertjes brengt men samen in een van de groote huizen in het dorp waar dan een gezamenlijke maaltijd wordt gehouden, een herhaling van het huiselijk feest. Dit heet *mombojoi* „van *bojo* voorzien".

Na afloop hiervan trekken allen, die daartoe in staat zijn, naar het zeestrand. Elk dorp op de bergen had daarvoor zijn eigen plek. Zoo gingen de menschen van Mantok naar Boegin, een plaats dichtbij Sobol, dat tegenwoordig een vrij belangrijk handelsoord geworden is, dat elke maand door de Paketboot wordt aangedaan. Bij Boegin is het strand bedekt met rizophoren (*tongke*). Middenin dit strandbosch

werd een kleine boomstam opgericht, waaraan zich veel takken bevonden; hij werd van zijn bladeren ontdaan. Aan de takjes werden de bamboe kokertjes opgehangen, elk vergezeld van een sirihvrucht en een pinangnoot. Deze boom werd ook *tongke* genoemd. Bovendien werden er een 15tal levende hoenders losgelaten. De vogels verspreidden zich tusschen de rizophoren, en vonden daar meestal hun dood.

Bij het gezelschap bevonden zich een vijftal priesters (*bolian*), die alles regelden, en die, wanneer de boom met bamboetjes gereed was, een toespraak tot de *boerake'na pae* hielden. Daarin deelden ze dezen geesten mede, dat het nu hun tijd was om naar hun land terug te keeren; de menschen hadden een uitrusting voor hen gereed gemaakt; deze moesten ze meenemen; behalve het aangebodene moesten ze ook met zich meevoeren alle ziekten en ongemakken, die de menschen kwellen. En wanneer ze dan in het komende jaar van overzee de rook zagen opstijgen van het hout der nieuwe akkers, dat verbrand werd, moesten ze zich naar Balantak terugspoeden. Na afloop van deze plechtigheid werd een maaltijd aan het strand gehouden, een afscheidsmaaltijd voor de *boerake*-geesten (Aan Dr. Kaudern is verteld, dat in dit gedeelte van het land de offers aan de rijstgeesten op een rijstwan (*ikiran*) bij wijze van prauw werden aangeboden; hiervan wist men in Mantok echter niets, en men had er ook nooit van gehoord).

In het oostelijk deel van het land maakt men een vaartuig, waarin de kokertjes worden verzameld. Dit vaartuig wordt naar het strand gebracht, waar het in zee wordt gezet om het weg te laten drijven, nadat de rijstgeesten op de reeds beschreven wijze zijn toegesproken. Dr. Kaudern trof het bij zijn bezoek aan Balantak in 1919 juist, dat men het oogstfeest vierde. Hij vertelt ervan: In de dorpen Binoentik, Kalibambang, Lonas, Londo, Sepe, Balantak en Gobe werd op elke plaats bij het *momoso*ei een ongeveer 3 meter lange boot van sagobladscheede gemaakt, *doeangan kalawi* (prauw van sagobladscheede). Deze had den vorm van een Ternataansche boot en werd met rijst beladen, die op verschillende wijzen was toeberaid: vooral hoopjes ketoepat . . .

Een priester of priesteres roept Tampoeare aan en verklaart vóór den geest, dat de rijstooft is gelukt, en dat hij nu gerust naar zijn woonplaats terugkeeren kan. Waar deze is, is den menschen onbekend. Het voedsel in de boot en op de wan wordt opgegeten, en de boot wordt opgeborgen tot het feest van het volgende jaar. In fig. 106 van meergenoemd werk van Dr. Kaudern wordt ons de boot getoond.

Dat men de lading van de boot zelf opeet en het vaartuig opbergt voor het volgende jaar zijn duidelijk wijzigingen, die onder invloed van het Christendom zijn aangebracht.

Eerst na het *mansa'ei* (*momosoey*) mag de rijst in de schuur (*alang*) worden opgeborgen. Zulk een schuur (zie fig. 108 en 113 in deel II van Kaudern's werk) heeft veel van die welke in Poso worden gebruikt. Meestal hebben enkele gezinnen gezamenlijk een schuur. De ruimte binnen is dan in vakken verdeeld, waarin ieder zijn eigen rijst kan opbergen. Bij het binnenbrengen wordt de *botoer*, het pakje kruiden, dat tusschen de vastgebonden stoelen om de offerplaats heeft gelegen, op den vloer gelegd, en daarop worden de bossen opgestapeld. Als de rijst opgeborgen en de schuur gesloten is, mag ze pas worden geopend, wanneer iemand rijst komt koopen, al is het nog zoo weinig, voor de waarde van een bord of een paar el katoen. Ieder lid van de gezinnen, aan wie de schuur toebehoort, mag erin en men behoeft zich daartoe niet bijzonder te kleeden.

Het rijstblok heet *ndoela-ndoelan* (zie fig. 98 in deel II van Kaudern's werk), en de stamper *pomeso*, woorden dus die sterk afwijken van die welke op Celebes gebruikelijk zijn. Men houdt ervan met den stamper in een bepaald rhythme in het leeg blok te kloppen. Dit heet *meteendoe*. Dit vermaak is niet beperkt tot den tijd na afloop van den oogst; men begint er al mee, wanneer de rijst groeit, en men houdt er mee op als het oogstfeest is gevierd, en de rijstgeesten naar huis teruggestuurd zijn.

Bij het koken en eten worden niet zooveel regels in acht genomen als bijv. in Poso het geval is. Rijst eten uit het deksel van een kookpot of uit een zeef (*piisan*) is niet

verboden. Onder de boombladeren zijn er geen, waarin de rijst niet mag worden verpakt, enz. Alleen zal ook in het Balantaksche de kookster ervoor zorgen de rijstspatel (*aroe*) of de potlepel (*leang*) nimmer na gebruik in den pot te laten staan. Het gevolg ervan zou zijn, dat als iemand ons door zwarte kunst kwaad wil doen, ons innerlijk niet sterk genoeg zou wezen om weerstand daaraan te bieden; of als iemand ons wilde dooden, zouden we zeker door zijn speer worden getroffen.
